УДК: 316.6:37.06+159.9

DOI:

Череповська Наталія Іванівна

кандидат психологічних наук, старший науковий співробітник,
завідувач лабораторії психології масових комунікацій та медіаосвіти,
Інститут соціальної та політичної психології НАПН України,
м. Київ, Україна
ORCID ID 0000-0001-5772-0074
cherepovska@gmail.com

МЕДІАПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПАТРІОТИЗМУ МОЛОДІ В ІНФОРМАЦІЙНУ ДОБУ

В умовах гібридної війни та інформаційної зокрема зростає роль патріотизму як потенційного ресурсу збереження національної ідентичності українців. На підставі аналізу джерел виявлено наукову проблему, яку можна сформулювати як брак теоретичних знань про соціально-психологічний феномен інформаційного патріотизму, особливо коли йдеться про соціальні мережі, відеохостинги, інформаційні інтернет-видання тощо. Інформаційна ідеологічна війна, яка спрямована на спотворення свідомості українців і здійснюється переважно в інформаційному просторі, вимагає від сучасної молоді не тільки розвиненої медіаінформаційної грамотності, а й дієвого патріотизму в соціальних мережах – патріотизму «інформаційного». А тому авторкою запропоновано нове поняття – «інформаційний патріотизм». Мета роботи – обґрунтувати поняття інформаційного патріотизму молоді, визначити специфіку та окреслити інноваційні напрями його розвитку, передусім за допомогою медіапсихологічних практик. Поняття інформаційного патріотизму висвітлюється в межах теоретичних напрацювань національно-патріотичного виховання української молоді, теорії кіберсоціалізації та медіапсихології. У психологічному аспекті інформаційний патріотизм особистості є новою формою прояву патріотизму інформаційної доби, яка через активізацію емоційно-почуттєвого, ментально-когнітивного, мотиваційно-дієвого складників актуалізується виключно в площині кіберпростору – інтерактивного інформаційного середовища. Інформаційний патріотизм молоді відрізняється від традиційного специфікою прояву структурно-функціональних складників. У медіапсихологічній площині інформаційний патріотизм спрямований на збереження і поширення українського контенту, захист українських цінностей від ворожої пропаганди та просування їх в інформаційному середовищі. Розвиток інформаційного патріотизму молоді забезпечується інноваційними медіапсихологічними практиками. Як новітній соціально-психологічний феномен, інформаційний патріотизм потребує подальшого теоретичного та емпіричного дослідження. Проте отримані результати масового опитування та їх попередній аналіз уже дають змогу окреслити стратегії і тактики застосування інноваційного методичного інструментарію. Практичний інструментарій полягає в стимулюванні патріотичної активності учнівської молоді в соціальних мережах; ця активність спрямована на захист і поширення українського контенту в інтерактивному середовищі, а також на створення нового, оригінального контенту. Розвиток інформаційного патріотизму дітей і молоді планується здійснювати через медіапсихологічні практики в медіаосвітньому форматі.

Ключові слова: традиційний патріотизм; інформаційний патріотизм; кіберсоціалізація; кіберпростір; медіапсихологічні практики; активність в інформаційному середовищі; медіаторність.

MEDIA PSYCHOLOGICAL FEATURES OF YOUTH PATRIOTISM IN THE INFORMATION AGE

Nataliia I. Cherepovska

Ph.D. in Psychology, Head of the Laboratory of Psychology of Mass Communication and Media Education, Institute for Social and Political Psychology, NAES of Ukraine, Kyiv, Ukraine
ORCID ID 0000-0001-5772-0074
cherepovska@gmail.com

In the conditions of hybrid warfare and, in particular, informational war, the role of patriotism as a potential resource for the preservation of the national identity of Ukrainians increases. Information ideological war, aimed at distorting the consciousness of Ukrainians and which is carried out mainly in the information space, requires young people to develop media-information literacy and compelling patriotism in social networks – «informational» patriotism. The objective is to propose a notion of youth informational patriotism, note its specificity, and define innovative directions of its development with the help of media psychology practices. The concept of informational patriotism is illuminated within the framework of theoretical works of national-patriotic education of Ukrainian youth, the theory of cyber socialization, and media psychology. Based on sources, the analysis discovered the scientific problem: the lack of theoretical knowledge about the existing social and psychological phenomenon of informational patriotism, which is common in social networks, on video hosting services, informative Internet publications, etc. A new concept of «informational patriotism» is proposed. In the psychological aspect, personal information patriotism constitutes a new form of manifestation of patriotism of the information age. Due to the activation of the emotional-sensual, mental-cognitive, motivational-action components is actualized exclusively in the cyberspace – interactive information environment. Informational patriotism of youth, unlike traditional patriotism, has a specific manifestation of structural and functional components. On the media-psychological plane, informational patriotism aims to preserve and distribute Ukrainian content, protect from hostile propaganda, and promote Ukrainian values in the information environment. The development of informational patriotism of youth is ensured by innovative media psychological practices. Informational patriotism requires further theoretical and empirical research. However, the obtained results of the mass survey and their preliminary analysis provide an opportunity to highlight strategies and tactics of innovative methodological tools. The practical toolkit consists of stimulating the patriotic activity of students in social networks. In turn, patriotic activity is aimed at the protection and distribution of Ukrainian content in the interactive environment and the creation of new, original content. The development of children and youth's informational patriotism is planned through media-psychological practices in a media-educational format.

Keywords: traditional patriotism; informational patriotism; cyber socialization; cyberspace; media psychological practices; activity in the information environment; media creativity.

Постановка проблеми. Інформаційна доба як історичний період у розвитку людства пов'язана з інформаційною революцією в галузі інформаційних технологій, що полягає в поширенні мікроелектронних інформаційних і комунікаційних технологій. Саме в інформаційну добу виникає постіндустріальне, інформаційне суспільство, в якому інформація і знання стають пріоритетними продуктами виробництва. На жаль, сучасні інформаційні технології, масове створення знань та інформації, можливість їх тотального поширення значно змінили не тільки спосіб життя суспільства, а й конфігурацію ведення воєн, інформаційних та ідеологічних зокрема. Сучасна інформаційна війна відбувається за двома основними напрямками, які мають різну мету і завдання. Перший напрям – це *кібервійна* як війна технологій, завданням якої є *техногенний вплив*, зокрема через вірусні атаки та інші кібервтручання, на канали комунікації, електронні інформаційні системи, а також *знищення* цих систем. Другий напрям – це так звана *інформаційно-психологічна війна*; її завдання –

психологічний ідеологічний вплив на свідомість суспільства переважно через ЗМІ і соціальні мережі зокрема. Цей систематичний цільовий вплив здійснюється передусім на цивільне населення, армію іншої держави з метою руйнування їхньої національної ідентичності та забезпечення подальшого контролю над країною-жертвою з боку агресора.

Україна далеко не перший рік перебуває в умовах гібридної, інформаційної агресії з боку РФ. Тому надзвичайної актуальності набуває патріотизм нації як стрижень національної свідомості – розвиненої системи духовно-моральних якостей, яка передбачає не тільки любов до Батьківщини, її культури, традицій, мови, історії, а й усвідомлення своєї відповідальності за збереження національних духовних цінностей і смислів, готовність як захищати територію України, так і здійснювати конкретні корисні справи задля її блага. Саме такий свідомий, дієвий патріотизм може стати на заваді руйнації незалежності нашої держави, що є, власне, головним у планах агресора.

Оскільки інформаційно-психологічні війни відбуваються переважно в інтернет-середовищі, то це вимагає від суспільства і молоді зокрема, крім медійної, інформаційної грамотності, ще й дієвого патріотизму в інтерактивному кіберпросторі, а саме патріотизму «інформаційного». Це становить наразі архіважливий соціальний запит.

Інформаційний патріотизм є відносно новим соціально-психологічним явищем, яке виникло в умовах розвитку медіа, особливо інформаційних технологій, та становлення інформаційного суспільства загалом. А сьогодні, коли Росія розв'язала проти України інформаційно-психологічну війну небачених досі масштабів, зростає роль інформаційного патріотизму українського суспільства як запобіжного засобу протистояння ворожим ідеологічним викликам. Незважаючи на, здавалось би, очевидну поширеність проявів патріотичної активності користувачів інтернету в соціальних мережах, утім теоретичних або практичних напрацювань, які б висвітлювали цей феномен, презентували засоби його розвитку, поки що немає. Багато освітян, які так чи інакше мають справу з вихованням патріотизму молоді і навіть застосовують для цього медіазасоби, не завжди розуміють ресурсність саме соціальних мереж для підвищення ефективності виховного процесу, розвитку патріотизму молоді. Є величезна кількість патріотично налаштованих людей, які не розглядають, однак, інтерактивне середовище як потенційний майданчик для здійснення захисту, збереження й поширення українських цінностей у кіберпросторі, для саморозвитку особистого патріотизму.

Огляд джерел, які певною мірою є дотичними до цієї проблематики, став для нас підставою, щоб зробити попередній висновок: *феномен патріотичної активності як прояв ціннісно-сислової життєвої орієнтації особистості, що актуалізується саме в інформаційному середовищі*, досі не дістав належної уваги з боку спеціалістів і, відповідно, не досліджувався. Тому, на нашу думку, це актуалізує запит на таке наукове дослідження.

Аналіз останніх публікацій та виокремлення невирішених частин загальної проблеми. Попри те, що вивчення соціально-психологічного феномену патріотичної активності молоді в інформаційному середовищі ще тільки розгортається (Череповська, 2020а; 2020b), є низка розвідок, які тією чи іншою мірою торкаються означеної проблематики. Ми виокремили, зокрема, три основні напрями таких досліджень у наявних джерелах: перший – виховання традиційного патріотизму молоді; другий – кіберсоціалізація молоді та її особливості; третій – виховання патріотизму засобами медіа та інформаційних технологій. За першими двома напрямками є чимало джерел, однак у визначеному тут контексті ми розглядаємо тільки ті, які так чи інакше пов'язані з проблематикою патріотизму.

Тема *патріотичного виховання молоді* представлена передусім у класичних працях провідних українських ідеологів, визначних педагогів ХХ століття. Так, відомий вітчизняний педагог Григорій Ващенко (1954), перебуваючи в еміграції, мав можливість не озиратися на радянську ідеологію і самостійно розробляти концептуальні засади українського патріотизму. Так, він виокремив дві форми патріотизму: «стихийний» патріотизм як неусвідомлену любов до Батьківщини, рідного краю, земляків, рідних звичаїв і традицій,

рідної мови, заснований переважно на почуттях, звичках; а також «свідомий» – як чітке усвідомлення людиною своєї належності до певної нації, її окремішності від інших, повне прийняття Батьківщини з її культурою, мовою, традиціями, знання історії України, визнання не тільки здобутків і перемог минулого, а й прийняття історичних помилок, поразок. Ващенко зазначав, що онтологічно «стихийний-несвідомий» патріотизм є первинним та обов'язковим підґрунтям для розвитку «свідомого». До «свідомого» патріотизму він відносив також активну діяльність для блага Батьківщини, не відокремлюючи її в окремий «дієвий» патріотизм. Його класифікація «патріотизмів», психологічні особливості і методичний інструментарій розвитку патріотизму молоді стали важливим орієнтиром для сучасних вітчизняних дослідників у розробленні моделей і структур патріотизму (Жаровська, 2015; Матяшук, 2014; Череповська, 2017).

Не менш актуальними залишаються донині і праці українського мислителя-ідеолога Дмитра Донцова (1936), присвячені вихованню патріотизму молоді. За його визначенням, «патріот» – це людина, яка любить свою Батьківщину, віддана своєму народові, ладна йти на жертви в ім'я своєї Вітчизни. Мислитель акцентує не тільки на значущості виховання «сильного» характеру патріота, а й закликає наставників молоді звертати увагу на те, *що саме «в цій історичній хвилині» є важливим для виховання патріота*. Тобто він наголошує, що патріотизм як якість особистості в кожную історичну добу має свої особливості.

Зазначені джерела стали відтак надійним підмурівком для сьогоденних психологічних і педагогічних досліджень. Класифікацію видів патріотизму Г. Ващенко покладено в основу нашої моделі традиційного патріотизму і виокремлення таких структурно-функціональних складників, як «емоційно-почуттєвий», «ментально-когнітивний», «мотиваційно-дієвий». Також ми цілком погоджуємося з думкою Д. Донцова про те, що кожен новий історичний час вимагає нових якостей від патріота і різних форм їх вияву. Це спонукало нас до обґрунтування тези, що інформаційна доба новітніх технологій вимагає нової когнітивно-інструментальної якості патріота – розвиненої медіаінформаційної грамотності загалом і здатності патріота до критичного мислення зокрема (Череповська, 2017).

Крім того, потужним підґрунтям для розвитку молоді і виховання в неї почуття патріотизму є державні документи, передусім Указ Президента України «Про стратегію розвитку національно-патріотичного виховання української молоді» (2015), Програма українського патріотичного виховання дітей та учнівської молоді (2015), Концепція національно-патріотичного виховання дітей та молоді (2019), Державна цільова соціальна програма національно-патріотичного виховання до 2025 року (2021) та інші важливі дороговкази. Зазначені документи покликані забезпечувати всебічний розвиток національного патріотизму молоді на державному рівні. Це, відповідно, спонукає нас не тільки до розширення спектру теоретичних розробок, а й до створення інноваційного інструментарію розвитку патріотизму української молоді, що, власне, і заплановано в межах індивідуального дослідження.

Патріотизм як духовно-моральна якість особистості, система цінностей і смислів, елементів її світогляду зазвичай формується в процесі первинної, а потому – вторинної соціалізації. В умовах розвитку інформаційних технологій та інформаційного суспільства традиційну соціалізацію молоді доповнює кіберсоціалізація, яка охоплює навіть дітей молодшого віку, що мають доступ до інтернету завдяки власним гаджетам.

Кіберсоціалізація сучасної людини і молоді зокрема як філософська, наукова, соціологічна проблематика нині є досить поширеною і водночас затребуваною. Наприклад, В. Плешаков (2012) визначає кіберсоціалізацію як віртуальну комп'ютерну соціалізацію – соціалізацію особистості в кіберпросторі, як процес, у якому відбуваються *зміни структури самосвідомості особистості* під впливом і в результаті використання нею сучасних інформаційних та комп'ютерних технологій у контексті життєдіяльності.

С. Бондаренко (2004) визначає кіберсоціалізацію як інтеграцію користувача в соціокультурне середовище, що відбувається завдяки засвоєнню технологій комунікації, інформаційної культури, соціальної навігації, інформаційної грамотності, а також соціальних

норм, цінностей і рольових вимог. На його думку, у процесі кіберсоціалізації у людини виникає низка нових, фактично кіберонтологічних очікувань та інтересів, мотивів і цілей, потреб і настановлень, а також, що є важливим у контексті нашої роботи, – *форм психологічної і соціальної активності*, безпосередньо пов'язаних з кіберпростором.

На думку, А. Чистякова (2006), саме в кіберсоціальній реальності людина набуває вже «третинної» соціалізації. Останню він позиціонує як *новий вид соціалізації, що не зводиться до первинної чи вторинної, оскільки вона здійснюється у віртуальному середовищі*, а її результати відображаються в реальному соціумі. Дослідник вважає, що новий вид соціалізації може мати різну спрямованість і, відповідно, різний результат: забезпечувати розвиток як позитивної життєвої орієнтації (що була призвичаєна в процесі первинної і вторинної соціалізації в реальному соціумі), так і негативної. Також, у його розумінні, «третинна» соціалізація являє собою інтеріоризацію норм, цінностей, патернів поведінки, прийнятих у конкретній мережевій спільноті, членом якої вважає себе цей індивід, або які є загальноприйнятими в соціальній спільноті кіберпростору загалом.

Вітчизняна наукова думка щодо кіберсоціалізації представлена філософською теорією І. Девтерова (2012). У ній дослідник висвітлює проблеми соціалізації людини в кіберпросторі, аналізує роль та місце людини у віртуальному просторі, розглядає інтернет-середовище як соціальну реальність. Він наголошує на тому, що процес формування людини в кіберсоціумі, порівняно з традиційною соціалізацією, значно змінюється через специфіку самого віртуального середовища: це майже повна самостійність кіберсоціальної особистості у виборі шляхів розвитку і дотримання цього шляху. Учений зауважує, що одночасно з процесами соціалізації в комп'ютерних мережах відбуваються і *процеси ре-соціалізації – як засвоєння нових цінностей, інструментально-когнітивних навичок, рольових дискурсів* тощо. Для нас важливою є думка І. Девтерова про те, що кіберсоціалізація істотно впливає не тільки на засвоєння соціальних норм, а й на *формування ціннісних орієнтацій, світоглядних позицій*. Зі свого боку, ми поділяємо ідею про формування у людини системи поглядів, переконань (і патріотичних зокрема) не тільки в процесі традиційної соціалізації, а й у процесі кіберсоціалізації.

Л. Найдюнова (2020) розглядає кіберсоціалізацію молоді переважно в контексті психологічних ризиків, пов'язаних насамперед з глобальним розвитком інформаційно-комунікаційних технологій. Проте, незважаючи на актуалізацію проблематики потенційних ризиків кіберсоціалізації, які вона досліджує, ми хотіли б зосередитися тут на іншій її тезі – щодо розуміння *кіберпростору як нових можливостей і ресурсів*, які він надає процесу соціалізації.

Розвиток і виховання патріотизму молоді в закладах освіти зазвичай забезпечується методичними практичними розробками. До інноваційних ідей виховання патріотизму ми відносимо ті, які певним чином пов'язані із сучасними медіа- та інформаційними технологіями.

Виховання патріотизму сучасними засобами представлено, на жаль, незначною кількістю напрацювань, де розглядається застосування медіаресурсів та новітніх технологій. Так, наприклад, пропонується розвивати патріотизм молоді за допомогою медіа-психологічних ресурсів і *методики медіаклубу* зокрема, а також за допомогою *телереклами* (Согорін, 2016; Череповська, 2017). Підвищити ефективність засобів патріотичного виховання старшокласників та всіх видів патріотичної діяльності, які здійснюються в межах виховної системи, можна за допомогою виховного *потенціалу інформаційно-комунікативних технологій*. Національно-патріотичне виховання майбутніх учителів музичного мистецтва доцільно здійснювати *засобами мережових і хмарних технологій*. Соціальні медіа можна застосовувати як інструмент патріотичного виховання молоді, адже її представники здатні бути просьюмерами – людьми, які не тільки споживають, а й виробляють медіапродукт, хоч і не є професійними журналістами (Козаченко, 2012). Завдяки соціальним мережам громадяни України, зокрема молодь, та представники української діаспори можуть *організовувати широкомасштабні міжнародно-інформаційні кампанії* з багатьох питань щодо збереження

національної пам'яті, національної ідентичності, національної єдності, створювати *віртуальні українські спільноти* всіх тих, хто ідентифікує себе як українця. Також у Програмі українського патріотичного виховання дітей та учнівської молоді (2015) зазначається, що, крім традиційних форм і заходів роботи з патріотичного виховання, *результативними можуть стати інформаційно-комунікативні технології*. Серед цих форм і заходів зазначимо тут дослідницькі, пошукові, творчі, ігрові, інформаційні та практично орієнтовані телекомунікаційні проекти.

З приводу згаданих вище та інших інноваційних засобів виховання патріотизму молоді варто зауважити, що всі вони спрямовані на розвиток саме традиційного патріотизму як розширення його технічних, комунікативних та інших можливостей у сучасному кіберпросторі. Утім, поза увагою спеціалістів досі залишаються такі аспекти:

- 1) *феномен інформаційного патріотизму молоді як її патріотичної активності*, яка актуалізується саме в інтерактивному інформаційному просторі;
- 2) *специфіка патріотичних дій* молоді, спрямованих на збереження, захист і поширення українських цінностей у кіберпросторі і соціальних мережах зокрема;
- 3) *методики, спрямовані на розвиток практичних умінь патріотизму особистості* в кіберпросторі і соціальних мережах зокрема.

Мета статті – розкрити поняття інформаційного патріотизму молоді, розглянути його медіапсихологічні особливості та окреслити інноваційні напрями розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Останнім часом під впливом новітніх технологій і соціальних медіа традиційна соціалізація молоді доповнюється новою формою – кіберсоціалізацією. Кіберсоціалізація як формування особистості в умовах інформаційного суспільства здійснюється під впливом і в результаті використання в її життєдіяльності сучасних інформаційних та комп'ютерних технологій. Сучасні діти вже в молодшому віці занурені у світ традиційних і новітніх інформаційних технологій і тому вже в ранній період свого життя можуть підпадати під стихійний вплив різноманітного медіаконтенту і патріотичного змісту зокрема. Відповідно, кіберсоціалізація, яка пронизує первинний і вторинний етапи соціалізації молоді, може як зміцнювати вже набутий патріотизм, так і створювати умови для стихійного формування у дітей і молоді традиційного патріотизму, інформаційного зокрема.

Отже, що таке «інформаційний патріотизм»? Відразу зауважимо, що термін «інформаційний патріотизм» не співвідноситься з такими поняттями, як «інформація», «інформаційні технології», «інформатизація» тощо. Тобто він прямо не пов'язаний з поняттями, які охоплюють техногенний аспект інформації. Саме з цієї ж причини не треба ототожнювати «інформаційний патріотизм» з «кіберпатріотизмом», спрямованим передусім на здійснення практичної кібербезпеки як власних пристроїв, так і технічного захисту інформаційного поля від зовнішніх загроз загалом. Наприклад, у США створено Національну молодіжну програму з кіберпросвіти CyberPatriot (What is CyberPatriot, 2021), яка охоплює широке коло молоді. Так, якщо дітей початкової школи спрямовують на підвищення обізнаності щодо принципів онлайн-безпеки та кібербезпеки, то вже студентську молодь мотивують на кар'єру в галузі кібербезпеки чи інших дисциплін науки, техніки, техніки і математики (STEM). Для цього застосовуються різні форми організації роботи з молоддю: кібертабори, змагання, інтерактивні навчальні курси, де молоді люди виконують роль новоприйнятих ІТ-фахівців.

«Інформаційний патріотизм» передусім співвідноситься з такими поняттями соціально-психологічного змістового наповнення, як: «*кіберсоціалізація*» (соціалізація людини в кіберпросторі), «*інтерактивне інформаційне середовище*» (кіберсередовище, соціальні мережі, віртуальні мережеві спільноти) і головне – «*інформаційна війна*» (як інформаційно-психологічний тиск з боку країни-агресора засобами медіа- та інформаційних технологій). Саме значущість патріотичної активності в протидії негативним інформаційним, ідеологічним впливам в умовах інформаційної війни в кіберпросторі обумовила етимологію цього терміна і визначила нове поняття – «інформаційний патріотизм».

Розгляньмо відтак інформаційний патріотизм як соціально-психологічний феномен.

У *соціальному аспекті* інформаційний патріотизм – це прояв патріотизму в кіберпросторі як великими групами людей (учасниками соціальних мереж, окремих спільнот, тематичних груп), так і окремими блогерами, активістами, патріотами. Інформаційний патріотизм можна визначити як результат кіберсоціалізації: 1) *засвоєння правил* спілкування в кіберпросторі, *набуття* технічних умінь роботи з інформацією, передусім у соціальних мережах; 2) розвиток/зміцнення патріотичного світогляду молоді в умовах інформаційного суспільства «під впливом і в результаті використання нею сучасних (інформаційних та комп'ютерних) технологій у контексті її життєдіяльності» (Найдьонова, 2020); як результат «третинної» соціалізації, здатної забезпечити розвиток позитивної життєвої орієнтації, що була набута в результаті первинної і вторинної соціалізації в реальному соціумі (Чистяков, 2006).

У *психологічному контексті* «інформаційний патріотизм» ми розглядаємо як патріотичну активність, «дієвість» молоді в соціальних мережах, що є «новою формою патріотизму інформаційної доби: він являє собою активізацію емоційно-почуттєвого, ментально-когнітивного, мотиваційно-дієвого складників патріотизму особистості, які актуалізуються виключно у площині інформаційного простору і спрямовані на захист, збереження, просування українських цінностей» (Череповська, 2020а). Таке визначення інформаційного патріотизму свідчить про те, що він має ті самі структурно-функціональні складники, як і традиційний патріотизм. Проте, на відміну від традиційного, вони не тільки актуалізуються в іншому типі простору – кіберпросторі, а й дещо відрізняються за змістом і функціями. Так, якщо традиційний патріотизм особистості як *система цінностей і смислів* охоплює передусім емоційне ставлення до Батьківщини, любов до її культури, історії, традицій, мови, то в інформаційному форматі до цього додаються ще *медіауподобання* проукраїнського медіаконтенту загалом і художньої *кінопродукції українського виробництва* зокрема.

Далі, патріотизм, як *система світоглядних позицій* особистості, переконань, здатність до логічного, критичного осмислення як сучасності, так і історичного минулого, у кіберпросторі доповнюється таким вираженням власних переконань, як-от: *свідома позиція* щодо відстеження подій, які відбуваються в країні, *свідома відмова* від перегляду розважального, художнього контенту, що походить з країни-агресора, тощо. Крім того, усталений патріотизм передбачає *готовність* до конкретних дій, їх *реалізацію* в добрих справах задля блага Батьківщини, а також *планування* майбутнього життя, пов'язаного саме з Україною. Натомість «дієвість» інформаційного патріотизму, яка актуалізується переважно в соціальних мережах тільки «тут і зараз», має свою специфіку. Наприклад, основними діями інформаційного патріота є емоційне реагування на інформацію через «лайк/дизлайк» та осмислене написання «коментів» (це найбільш технічно прості і поширені дії). Також нескладною дією є поширення чужого допису патріотичного змісту або поширення чужого поста з власним дописом. Зазначені дії – це, так би мовити, основна «зброя» інформаційного патріота. Найбільш складним є створення нового, оригінального контенту патріотичного змісту з подальшою презентацією його в інтерактивному середовищі інтернету.

Отже, як бачимо, інформаційний патріотизм не тільки гармонійно доповнює традиційний, інтегрується з ним, збагачує його, розширює сфери актуалізації, а й стає додатковою ознакою загального розвитку сучасного патріотизму особистості загалом. Крім того, важливо розуміти, що патріотична активність молоді в інтерактивному середовищі часто-густо є саме тією єдиною можливістю реально проявити свій «дієвий» патріотизм. Це підводить до правомірного запитання: у чому полягають *психологічні відмінності* інформаційного патріотизму від традиційного? Справді, інформаційний патріотизм має специфічні, а точніше – *медіапсихологічні* – *особливості*. Зазначимо, що медіапсихологія як синтетична дисципліна досліджує психологію виробництва медіа, психологію споживання медіа, психологію модерації між виробництвом і споживанням. Об'єктами її вивчення є медіавиробництво, медіаспоживач і, як зв'язок між ними, медіаосвіта/медіапросвіта.

Предметом дослідження медіапсихології є «індивідуальні і надіндивідуальні психічні явища, котрі зумовлюються взаємодією суб'єктів у середовищі медіа і виявляються в особливостях індивідуальної, групової, міжгрупової та парасоціальної інформаційної поведінки» (Медіапсихологія..., 2014, с. 21).

З наведеного постулату випливає, що провідними *особливостями* інформаційного патріотизму є: 1) *активність* як патріотична поведінка суб'єкта в інтерактивному середовищі; 2) *когнітивно-інструментальні дії*, спрямовані на активізацію критичного опрацювання інформації й зумовлені технічними операціями (зробити репост, написати коментар, створити власний пост, оригінальний медіаконтент та ін.); 3) *комунікація* в соціальних мережах з іншими (суб'єктами, групами), опосередкована технологіями. Загальною ознакою, що поєднує ці психічні особливості інформаційного патріотизму (емоції, стани, когнітивні, комунікативні реакції, дії), є їхня безпосередня актуалізація та «реалізація» виключно в інтерактивному кіберсередовищі.

Відповідно, дослідження інформаційного патріотизму розгортається в площині саме медіапсихології, на відміну від дослідження кіберпатріотизму, яким опікується кіберпсихологія. Кіберпсихологія – окрема самостійна галузь, яка розвивається на перетині психології та інформатики й наголошує на вивченні взаємодії людини і комп'ютера/машини (Кіберпсихологія, 2018); наука, що досліджує види, способи і принципи застосування людиною комп'ютерних і мережових технологій (Войскунский, 2010). Також у контексті медіапсихології уточнюються *провідні функції* інформаційного патріотизму. Це: 1) *збереження й поширення* українського медіаконтенту в соціальних мережах, 2) *захист* інформаційного простору як протидія ворожій пропаганді, 3) *просування українських цінностей* як популяризація традиційних і створення нових українських символів і сенсів, тобто «українського світу», у форматі текстового, візуального медіаконтенту в інтерактивному інформаційному просторі.

Важливо розуміти, що актуалізація цих функцій становить *суть інформаційного патріотизму*. Власне, активізуючи зазначені функції, можна розвивати інформаційний патріотизм. Це можна робити шляхом: 1) стимулювання в соціальних мережах патріотичної *активності* молоді, спрямованої на збереження і поширення проукраїнського контенту; 2) *активізації* критичного, автономного мислення у виявленні і «знешкодженні» ворожої пропаганди; 3) *медіатворчості* – створення нового проукраїнського медіаконтенту у форматі цифрованих малюнків, візуальних образів за допомогою спеціальних програм і платформ, відео тощо; медіатворчість також передбачає створення патріотичних груп у мережах, їх наповнення, модерацію та інше.

Зазначимо: якщо дослідження феномену інформаційного патріотизму, розроблення його методичного забезпечення є завданням медіапсихології, то безпосередній процес його розвитку лежить уже в практичній площині медіаосвіти. Крім того, припускаємо, що, систематично спрямовуючи молодь на патріотичну активність у соціальних мережах, розвиваючи в неї критичне сприймання інформації і здатність виявляти пропаганду, через просування українських цінностей і смислів в інтерактивному просторі можна зміцнити патріотизм молоді.

З метою цілеспрямованого впливу на оптимізацію патріотизму молоді створено *методику розвитку інформаційного патріотизму*, завдання якої – стимулювати патріотичну діяльність дітей і молоді в кіберсередовищі. Методика окреслює медіаосвітні практики і складається з трьох інтерактивних модулів, кожен з яких спрямований на активізацію і розвиток функцій інформаційного патріотизму.

1. Модуль «*Збереження українського медіаконтенту*». Мета – стимулювати патріотичну активність: орієнтувати молодь на збереження проукраїнського медіаконтенту в інформаційному просторі та заохочення її до більш активних дій щодо поширення проукраїнського медіаконтенту в соціальних мережах. Зміст модуля охоплює: надання інформації про гібридну війну й інформаційно-психологічну зокрема, її мету, завдання, методи і засоби; роз'яснення актуальності патріотичної активності в соціальних мережах;

окреслення тематичних аспектів патріотичного медіаконтенту. Передбачає роз'яснення провідних дій: 1) «накопичення» як завантаження і зберігання в комп'ютері/гаджеті патріотичного медіаконтенту для його подальшого застосування; «поширення патріотичного медіаконтенту» як простий «репост» матеріалу, уже кимось раніше створеного, з метою ознайомлення друзів, «френдів», відвідувачів сторінки з актуальною, цікавою, важливою інформацією (треба розуміти, що завдяки таким репостам патріотичний медіаконтент зберігається, умовно подовжує своє «існування» і далі «працює» в публічному інформаційному просторі; 2) «поширення-компіляція» – це також «репост» готової інформації, однак з додаванням власної думки у форматі невеличкого або, навпаки, більш розлогого тексту перед матеріалом, готовим до поширення; це своєрідна компіляція запозиченої інформації з власно створеним текстом; така дія патріота вважається більш ефективною, оскільки він не просто поширив, зберіг інформацію патріотичного змісту для аудиторії своєї стрічки, а й осмислив її, дав «зворотний зв'язок» (виявив своє ставлення, окреслив власну позицію, оцінив інформацію, спитав думку інших, пропонуючи діалог, поставив дискусійне запитання тощо). Саме такий формат поширення користується найбільшою довірою і зацікавленістю серед друзів.

2. Модуль *«Захист інформаційного простору від ворожої пропаганди»*. Мета – стимулювати критичне автономне мислення у виявленні і знешкодженні ворожої пропаганди; вчити визначати пропагандивний медіаконтент і надавати аргументовану відповідь або знешкоджувати його. Зміст модуля передбачає попереднє оволодіння знаннями щодо суті, структурних елементів, принципів пропаганди, її видів; багаторазове вправлення на матеріалі статичного зображення (картинка, графіка), рухомого аудіовізуального зображення (відео, реклама); інтенсивне тренування щодо розпізнавання характерних, специфічних особливостей статичної і рухомої пропаганди на зразках за принципами «знання – сила» і «чим більше вправлянь, тим кращі практичні уміння».

Отримані знання і когнітивні вміння дають змогу: розпізнавати пропагандивну інформацію за допомогою аналізу змісту і форми контенту, викривати застосовані технології впливу; віднаходити аргументи, які викривають пропагандивну суть медіаконтенту (у пригоді можуть стати такі проекти, як StopFake, пошук схожих зображень і виявлення первинного джерела за допомогою гугл-пошуку тощо); оприлюднити свої висновки, зроблені на підставі аналізу, дібраних аргументів, у формі коментарів до зазначеного поста, як переконливих спростувань щодо його пропагандивних посилів. До коментарів можна додати влучне зображення з власного інтернет-архіву, і все разом матиме дію контрпропаганди. Саме в такий доступний спосіб здійснюється патріотичний захист українського інформаційного простору від ворожої пропаганди.

3. Модуль *«Медіатворчість як просування українських цінностей»*. Мета – стимулювати молодь до творення оригінального медіаконтенту патріотичного змісту, а також осучаснення традиційних українських міфів і символів. Зміст модуля передбачає: медіатворчість як створення автономного патріотичного медіаконтенту у форматі світлин, колажів, відео, цифрованих авторських малюнків, витинанок, інсталяцій, які ілюструють тексти, віршів, есе, коментарів патріотичного змісту. Необхідно наголошувати, що майже кожен традиційний символ ґрунтується на якомусь первинному прообразі, міфі, що протягом часу він може оновлюватися за формою/змістом і навіть суттєво змінюватися відповідно до соціокультурних потреб. Оновлення і творення української символіки передбачає формування символічного образу в три етапи: 1) *продукування ідей*, думок, міркувань, які виражають вищі цінності і смисли; 2) *утілення ідей* в чуттєвий образ, а потому – у певний формат (візуальний, аудіовізуальний, вербалізований, змішаний); 3) *поширення* в соціальних мережах новоствореного медіаконтенту. Цей продукт може бути як одноосібним, так і колективним витвором – головне, «випустити» цей образ «у життя» інтерактивного кіберпростору.

Для активізації творчого мислення молоді застосовуються такі методики розвитку творчого мислення, як «брейнстормінг», «гроно асоціацій», «смилова діаграма» та ін. На

етапах продукування ідей та втілення візуального образу варто застосовувати прийоми активізації творчих мисленнєвих дій – аналогізування, комбінування, реконструювання. Не зайвим буде нагадати про те, що сучасне постмодерне мистецтво ґрунтується на двох основних принципах: перший – «запозичення» наявного, раніше вже кимось створеного продукту, та його зміна/перетворення; другий – «компіляція» як поєднання елементів, узятих з різних раніше створених продуктів.

Творення оригінального патріотичного медіаконтенту передбачає високий рівень технічної грамотності молоді. Передусім це володіння навичками користування спеціальними програмами редагування зображень, технологіями, платформами, за допомогою яких можна створювати власний медіаконтент як статичних (картинки, колажі зі світлин), так і динамічних (фотофільми, відео, «гіфки», анімація) форматів. Медіаторення також передбачає створення колективних тематичних проєктів щодо певних сучасних або історичних подій, інших патріотичних календарних дат у форматі «флешмобів», «челенджів» із застосуванням інструменту «тегування» тощо.

Висновки. Отже, інформаційна війна трансформувалася сьогодні в такі нові види, як кібервійна та інформаційно-психологічна агресія, а також набула потужних можливостей у вигляді безмежного інформаційного простору й тотального впливу на великі потенційні аудиторії. Ефективним засобом протидії руйнівним інформаційним ідеологічним впливам може стати патріотизм нації. Зважаючи на те, що інформаційно-психологічні війни здійснюються сьогодні переважно в інтерактивному інформаційному просторі, очевидної актуальності набуває інформаційний патріотизм.

Запропоновано поняття інформаційного патріотизму – нової форми патріотизму інформаційної доби, який актуалізується виключно в інтерактивному інформаційному просторі й соціальних мережах зокрема. Як функції інформаційного патріотизму визначено такі: *збереження й поширення українського медіаконтенту*; *захист* інформаційного простору як протидія ворожій пропаганді; *просування українських цінностей* як популяризація традиційних і створення нових українських символів і сенсів, тобто «українського світу», у форматі текстового, візуального медіаконтенту в інтерактивному інформаційному просторі. Актуалізація цих функцій становить суть інформаційного патріотизму.

Визначено провідні медіапсихологічні особливості інформаційного патріотизму: *активність* як патріотична поведінка в інтерактивному середовищі; *когнітивно-інструментальні дії* щодо опрацювання інформації, а також створення нового медіаконтенту; *комунікація* в патріотичному контексті з іншими. Зауважено, що перевагою інформаційного патріотизму для учнівської молоді є реальна можливість за допомогою інтернету повсякчас «бути» активним патріотом у соціальних мережах, за бажанням щоденно «діяти» в інтересах України, чого не можна так просто робити в реальному житті.

Висунуто припущення про те, що за допомогою цілеспрямованого впливу на патріотичну активність молоді, яка перманентно перебуває в інформаційному середовищі, завдяки розвитку її критичного сприйняття інформації, через стимулювання просування нею проукраїнських ідей і цінностей у соціальних мережах можна розвивати і зміцнювати патріотизм як підґрунтя національної свідомості. Окреслено медіаосвітні засоби розвитку інформаційного патріотизму і запропоновано модульну систему, яка охоплює: стимулювання патріотичної *активності* молоді в соціальних мережах; *активізацію* критичного, автономного мислення у виявленні і «знешкодженні» ворожої пропаганди; *медіаторчість* зі створення нового проукраїнського різноформатного медіаконтенту.

Перспективами дослідження є подальше теоретичне осмислення інформаційного патріотизму як соціально-психологічного феномену в кіберпросторі, розроблення програми розвитку і практичного інструментарію для медіаосвітян (методики розвитку інформаційного патріотизму для старшокласників, рекомендацій для учнів базової школи).

Список використаних джерел

- Бех, І., & Чорна, К. (2015). Програма українського патріотичного виховання дітей та учнівської молоді. *Гірська школа Українських Карпат*, 12-13, 26–37.
- Бондаренко, С. В. (2004). *Социальная структура виртуальных сетевых сообществ* (автореф. дис. д-ра социол. наук). Ростовский государственный университет, Ростов-на-Дону.
- Вашенко, Г. (1954). *Виховання любові до Батьківщини (націоналізм і інтернаціоналізм)*. Лондон: Видання КК СУМ у В. Британії.
- Верховна Рада України (2019). *Концепція національно-патріотичного виховання дітей та молоді*. Взято з <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0641729-15#Text>.
- Верховна Рада України (2021). *Державна цільова соціальна програма національно-патріотичного виховання до 2025 року*. Взято з <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/673-2021-%D0%BF#>.
- Войскунский, А. Е. (2010). *Психология и Интернет*. Москва: Акрополь.
- Девтеров, И. В. (2010). Особливості процесу кіберсоціалізації людини. Взято з <https://ela.kpi.ua/bitstream/123456789/33880/1/Cybersocialization.doc>.
- Девтеров, И. В. (2016). О формировании новых понятий в проблемном поле социальной философии и философии науки. В *Актуальні проблеми розвитку освіти і науки в умовах глобалізації: матеріали Всеукраїнської наукової конференції 4-5 грудня 2015 р., м. Дніпропетровськ, Ч. 2* (с. 28–30). Дніпропетровськ: Роял Принт. Взято з <https://ela.kpi.ua/handle/123456789/30369>.
- Девтеров, И. В. (2012). *Соціалізація людини у кіберпросторі*. Київ: НТУУ «КПІ», ВПІ ВПК «Політехніка».
- Донцов, Д. (1936). *Патріотизм* (с. 48–63). Львів: Книгозбірня Вістника.
- Жаровська, О. П. (2015). Патріотичне виховання студентів в освітньо-виховному середовищі педагогічного університету (дис. канд. пед. наук). ВДПУ ім. Михайла Коцюбинського, Вінниця.
- Козаченко, О. О. (2012). Соціальні медіа як інструмент патріотичного виховання. В *Матеріали 6 Міжнародної науково-практичної конференції «Соціальний розвиток України та патріотичне виховання громадян» 18-19 жовтня 2012 р., м. Запоріжжя* (с. 369–371). Запоріжжя: В.М. Систеров.
- Матяшук, В. П. (2014). *Сучасне патріотичне виховання в школах України*. Тернопіль: Мандрівець.
- Найдьонова, Л. А. (2020). Психологічні проблеми кіберсоціалізації в умовах інформаційної війни. В Л. А. Найдьонова, Н. Л. Дятел (Ред.), Ю. С. Чаплінська (Уклад.), *Кіберсоціалізація* (с. 23–27). Кропивницький: Імекс-ЛТД.
- Найдьонова Л. А., & Череповська Н. І. (Наук. ред.). (2014). *Медіапсихологія: на перетині інформаційного та освітнього просторів*. Київ: Міленіум.
- Плешаков, В. А. (2012). *Киберсоциализация человека: от Homo Sapiens'a до Homo Cyberus'a*. Москва: МПГУ, Прометей.
- Согорін, А.А. (2016). Реклама як засіб патріотичного виховання (за результатами масового та експертного опитувань). *Український соціум*, 4(59), 134–139.
- Указ Президента України «Про Стратегію національно-патріотичного виховання дітей та молоді на 2016–2020 роки» (2015). Взято з <https://www.president.gov.ua/documents/5802015-19494>.
- Череповська, Н. І. (2017). *Медіаосвітні ресурси розвитку патріотизму і критичного мислення молоді*. Кропивницький: Імекс-ЛТД.
- Череповська, Н. І. (2020а). Інформаційний патріотизм молоді: медіаторчість. В Ю. С. Чаплінська (Уклад.), *Медіаторчість в сучасних реаліях: протистояння медіатравмі*. Видання третє. Матеріали Всеукраїнської наукової інтернет-конференції (з міжнародною участю), м. Київ, 19 червня 2020 р. Взято з <https://bit.ly/303cboY>.
- Череповська, Н. І. (2020b). Медіаосвітні практики розвитку інформаційного патріотизму молоді. *Проблеми політичної психології*, 9 (23), 241–254.

Чистяков, А. В. (2006). Социализация личности в обществе Интернет-коммуникаций (социокультурный анализ) (автореф. дис. д-ра социол. наук). Ростовский государственный педагогический университет, Ростов-на-Дону.

Arki Group. (2018). Киберпсихология: эволюция понятия и современное состояние. Retrieved from <https://arki.group/ru/publications/cyberpsychology-evolution-of-the-notion-and-current-state>.

CyberPatriot (2021). *What is CyberPatriot?* Retrieved from <https://bit.ly/3dnV4RH>.

References

Arki Group. (2018). *Kiberpsikhologiya: evolyutsiya ponyatiya i sovremennoye sostoyaniye* [Cyberpsychology: the evolution of the concept and the current state]. Retrieved from <https://arki.group/ru/publications/cyberpsychology-evolution-of-the-notion-and-current-state>. (in Russian)

Bekh, I., & Chorna, K. (2015). Prohrama ukraïnskoho patriotychnoho vykhovannia ditei ta uchnivskoiï molodi [Program of Ukrainian patriotic education of children and students]. *Hirska shkola Ukrainskykh Karpat*, 12-13, 26–37. (in Ukrainian)

Bondarenko, S. V. (2004). *Sotsialnaya struktura virtualnykh setevykh soobshchestv* [Social structure of virtual network communities] (abstract of thesis ... Dr. of Sociology). Rostovskiy gosudarstvennyy universitet, Rostov-na-Donu. (in Russian)

Cherepovska, N. I. (2017). *Mediaosvitni resursy rozvytku patriotyzmu i krytychnoho myslennia molodi* [Media educational resources for the development of patriotism and critical thinking of young people]. Kropyvnytskyi: Imeks-LTD. (in Ukrainian)

Cherepovska, N. I. (2020a). Informatsiyni patriotyzm molodi: mediatvorchist [Information patriotism of youth: media creativity]. In Yu. S. Chaplinska (Comp.), *Mediatvorchist v suchasnykh realiiakh: protystoiannia mediatravmi. Vydannia tretie. Materialy Vseukrayinskoï naukovoï internet-konferentsii (z mizhnarodnoïu uchastiu)*, Kyiv, 19.06.2020. Retrieved from <https://bit.ly/303cboY>. (in Ukrainian)

Cherepovska, N. I. (2020b). Mediaosvitni praktyky rozvytku informatsiinoho patriotyzmu molodi [Media educational practices of youth information patriotism development]. *Problems of political psychology*, 9 (23), 241–254. (in Ukrainian)

Chistyakov, A. V. (2006). *Sotsializatsiya lichnosti v obshchestve Internet-kommunikatsiy (sotsiokulturnyy analiz)* [Socialization of the individual in the society of Internet communications (sociocultural analysis)] (abstract of thesis ... Dr. of Sociology). Rostovskiy gosudarstvennyy pedagogicheskiy universitet, Rostov-na-Donu (in Russian)

CyberPatriot (2021). *What is CyberPatriot?* Retrieved from <https://bit.ly/3dnV4RH>. (in English)

Devterov, I. V. (2012). *Sotsializatsiia lyudyny u kiberprostori* [Human socialization in cyberspace]. Kyiv: NTUU «KPI», VPI VPK «Politehnika». (in Ukrainian)

Devterov, I. V. (2016). O formirovanii novykh ponyatiy v problemnom pole sotsialnoy filosofii i filosofii nauki [On the formation of new concepts in the problem field of social philosophy and philosophy of science]. In *Aktualni problemy rozvytku osvity i nauky v umovakh hlobalizatsii: materialy Vseukrayinskoï naukovoï konferentsii 4-5 hrudnia 2015 r., m. Dnipropetrovsk, P. 2* (pp. 28–30). Dnipropetrovsk: Royal Prynt. Retrieved from <https://ela.kpi.ua/handle/123456789/30369>. (in Russian; in Ukrainian)

Devterov, Y. V. (2010). *Osoblyvosti protsesu kibersotsializatsii lyudyny* [Features of the process of human cybersocialization]. Retrieved from <https://bit.ly/3ImLhJY>. (in Ukrainian)

Dontsov, D. (1936). *Patriotyzm* [Patriotism] (pp. 48–63). Lviv: Knyhozhbirnya Vistnyka. (in Ukrainian)

Kozachenko, O. O. (2012). Sotsialni media yak instrument patriotychnoho vykhovannia [Social media as a tool of patriotic education]. In *Materialy 6 mizhnarodnoï naukovo-praktychnoi konferentsii «Sotsialnyy rozvytok Ukrainy ta patriotychne vykhovannia hromadian» 18-19.10.2012, Zaporizhzhia* (pp. 369–371). Zaporizhzhia: V. M. Syterov. (in Ukrainian)

Matyashchuk, V. P. (2014). *Suchasne patriotychne vykhovannia v shkolakh Ukrainy* [Modern patriotic education in schools of Ukraine]. Ternopil: Mandrivets. (in Ukrainian)

Naydonova, L. A., & Cherepovska, N. I. (Sc. Eds.). (2014). *Mediapsykholohiia: na peretyni informatsiinoho ta osvitnoho prostoriv* [Media psychology: at the intersection of information and educational spaces]. Kyiv: Milenium. (in Ukrainian)

Naydonova, L. A. (2020). Psykholohichni problemy kibersotsializatsii v umovakh informatsiinoi viiny [Psychological problems of cybersocialization in the conditions of information war]. In L. A. Naydonova, N. L. Diatel (Eds.), Yu .S. Chaplinska (Comp.), *Kibersotsializatsiia* (pp. 23–27). Kropyvnytskyi: Imeks-LTD. (in Ukrainian)

Pleshakov, V. A. (2012). *Kibersotsializatsiya cheloveka: ot Homo Sapiens'a do Homo Cyberus'a* [Human Cybersocialization: From Homo Sapiens to Homo Cyberus]. Moscow: MPGU, Prometey. (in Russian)

Ukaz Prezidenta Ukrainy «Pro Stratehiuu natsionalno-patriotychnoho vykhovannia ditei ta molodi na 2016–2020 roky» [Decree of the President of Ukraine «On the Strategy of national-patriotic education of children and youth for 2016-2020»]. (2015). Retrieved from <https://www.president.gov.ua/documents/5802015-19494>. (in Ukrainian)

Sohorin, A. A. (2016). Reklama yak zasib patriotychnoho vykhovannia (za rezultatamy masovoho ta ekspertnoho opytuvan) [Advertising as a means of patriotic education (according to the results of mass and expert polls)]. *Ukrainskyi sotsium*, 4(59), 134–139. (in Ukrainian)

Vashchenko, H. (1954). *Vykhovannia liubovi do Batkivshchyny (natsionalizm i internatsionalizm)* [Education of love for the Motherland (nationalism and internationalism)]. London: Vydannia KK SUM u V. Brytanii. (in Ukrainian)

Verkhovna Rada Ukrainy (2019). *Kontseptsiiia natsionalno-patriotychnoho vykhovannia ditei ta molodi* [The concept of national-patriotic education of children and youth]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0641729-15#Text>. (in Ukrainian)

Verkhovna Rada Ukrainy (2021). *Derzhavna tsilova sotsialna prohrama natsionalno-patriotychnoho vykhovannia do 2025 roku* [State target social program of national-patriotic education until 2025]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/673-2021-%D0%BF#>. (in Ukrainian)

Voyskunskiy, A. Ye. (2010). *Psikhologiya i Internet* [Psychology and the Internet]. Moscow: Akropol. (in Russian)

Zharovska, O. P. (2015). *Patriotychne vykhovannia studentiv v osvitho-vykhovnomu seredovyshchi pedahohichnoho universytetu* [Patriotic education of students in the educational environment of the Pedagogical University] (thesis... Ph.D. in Psychology). VDPU im. Mykhayla Kotsyubynskoho, Vinnytsia: (in Ukrainian)